

ВОДОРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вода, як і земля в сільському господарстві, є основним засобом виробництва і важливим елементом його продуктивних сил. Вона використовується для зрошення і обводнення земель, водопостачання сільських населених пунктів, тваринницьких ферм, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, виробництва електроенергії. Природні і штучні водойми використовуються, як високопродуктивні рибні угіддя і для вирощування водоплавної птиці.

На відміну від інших галузей господарського комплексу, сільське господарство є виробництвом, у якому природний процес відтворення переплітається з економічним. В ньому вода відіграє особливо важливу роль, оскільки без неї не може розвиватися ні рослинництво, ні тваринництво. Це підтверджують такі дані.

Питомі витрати води на різні види господарських потреб колективних та фермерських господарств

№	Види споживання	Кількість	Примітка
1.	Заправка трактора, л/добу	40	
2.	Заправка автомобіля, л/добу	15	
3.	Миття автомобілів і тракторів на спеціально влаштованих майданчиках на одну машину, л	450	раз на місяць
4.	Те ж при відсутності майданчиків для миття	200	раз на місяць
5.	Капітальний ремонт (з розбиранням і миттям), л: • автомобіля	700	20% парку
	• трактора	1200	раз на рік
6.	Один верстат (робоче місце), л/добу: • в механічній майстерні	35	
	• в столярній майстерні	20	
	• в слюсарній майстерні	80	
	• в кузні	40	

А питомі показники водоспоживання і водовідведення у тваринництві і звірівництві за добу на 1 голову представлені нижче.

Споживач	Водоспоживання		Водовідведення	
	Всього	На поїння і приготування корму	Стічна рідина	Злив гною
Корови молочні	100(15)	65	20	35
Корови м'ясні	70(5)	60	2	30
Бики і нетелі	60(5)	40	10	20
Молодняк великої рогатої худоби до двох років	30(2)	25	4	10
Телята у віці до 6 місяців	20(2)	10	2	5
Коні робочі. Верхіві рисаки і негодуючі матки	60	40	10	20
Коні племінні і годуючі матки	80	55	15	30
Жеребці-плідники	70	50	15	25
Жеребці у віці до 1,5 року	45	30	10	15
Вівці і кози дорослі	10	8	1	4
Молодняк	6	4	0,5	2
Кнур плідний	25	10	6	9
Матки:				
супоросні	25	12	8	9
підносні та приплідні	60	20	10	12
Поросята відлучені	5	2	0,8	2,5
Ремонтний молодняк	15	6	2,5	5
Свині на відкормі	15	6	2,5	5
Кури	1	0,8	0,08	-
Молодняк курей	0,5	0,4	0,6	-
Індики	1,5	1,2	0,12	-
Молодняк індиків	0,75	0,6	0,08	-
Качки і гуси	2	1,6	0,16	-
Молодняк качок і гусей	1	0,8	0,13	-
Норки, соболі	3	-	-	-
Молодняк норок, соболів лисиць і песців	7	-	-	-
Молодняк лисиць і песців	0,3	-	-	-
Нутрії	7	-	-	-
Молодняк нутрій	0,5	-	-	-

Водні ресурси - та частина води, яка на даному рівні розвитку продуктивних сил і науково-технічного прогресу може бути використана в народному господарстві. Вони суттєво впливають на спеціалізацію і

розміщення сільськогосподарського виробництва. Це річковий стік, вода водосховищ, ставків, підземні води, малі і середні ріки. Протікаючи між сільськогосподарськими угіддями, вони регулюють їх водний, повітряний і тепловий режим, впливають на екологічну систему, яка визначає продуктивність орних земель, сінокосів, пасовищ, а також багаторічних насаджень.

Залежно від участі у відтворювальному процесі вода виступає як предмет чи засіб праці і основний засіб виробництва. Коли вода стає об'єктом прикладання живої і уречевленої праці в процесі виробництва, тобто коли вона акумулюється у водосховищах і через канали транспортується на поля зрошення, зволоження і обводнення, водопостачання тваринницьких ферм і комплексів, а також сільськогосподарських населених пунктів, то вона як і земля, є предметом праці. Коли вода використовується як середовище для розвитку рибного господарства чи розведення водоплавної птиці, вона стає засобом праці.

Отже, вода, що використовується в сільському господарстві, виступає як основний засіб виробництва, важливий елемент його продуктивних сил і складова частина аграрно-ресурсного потенціалу. Основні особливості водних ресурсів, що є одночасно і природним і виробничим фактором, і потребують врахування при використанні, це:

- 1) їх велика мобільність;
- 2) здатність розчиняти і акумулювати різні речовини;
- 3) взаємозв'язок всіх видів і джерел води через механізм кругообігу її в природі.

Характер водних ресурсів області залежить від розміщення її в зоні надмірної вологості змішаних лісів і мішаної вологості лісостепової зони. Це й зумовило наявність відносно густої гідрографічної мережі і підвищеного обсягу річкового стоку порівняно з іншими областями України.

Водні ресурси області представлені поверхневим стоком, підземними водами, а також запасами, зосередженими в озерах та болотах, займають одне з перших місць в Україні.

Запаси водних ресурсів Чернігівщини становлять 24 тис. м³ на рік на одного мешканця, що достатньо для задоволення усіх потреб населення і промисловості.

Загальні відомості про річки

Кількість річок, шт.	Загальна довжина, км	в тому числі						водосховища		ставки			озера			
		Малі (до 2000 км), шт.	Загальна довжина (в межах області), км	Середні 2001-50000 км, шт.	Загальна довжина в межах області, км	Великі понад 50000, шт.	Загальна довжина в межах області, км	Кількість, шт.	Об'єм, млн. м ³	Площа водного дзеркала, га	Кількість, шт.	Об'єм, млн. м ³	Площа водного дзеркала, га			
1261	8480	1251	7108	8	725	2	643	15	36,49	1935	683	102,51	7781,35	17	0,37	8,19

Поверхневі водні ресурси

Як бачимо, річкова мережа області дійсно досить насичена. На півночі області середня густина річок досягає 0,29 км/км², а в південній частині - 16 км/км². Характер річкової мережі і режим річок залежить від геологічної будови, рельєфу місцевості, клімату. Невелика різниця висот зумовлює повільну течію річок. Найбільші річки, крім Дніпра, течуть з північного сходу на південний захід. Головною водною артерією області є р. Десна (552 км) з основними притоками: Сейм (56 км), Снов (190 км), Остер (199 км) та Удай (195 км).

	Площа водозбору км ²	Стік, який формується в межах області Річний стік км ³				Стік, який надходить з суміжних територій, км ³				Сумарний річний стік, км ³			
		Факт за 1998	Середня	75%	95%	Факт за 1998	Середня	75%	95%	Факт за 1998	Середня	75%	95%
Область	31900	1,993	1,993	1,456	0,905	30,652	30,652	24,845	19,142	32,645	32,645	26,321	19,442
Дніпро	2400	0,186	0,186	0,140	0,089	18,6	18,6	15,0	11,2	18,876	18,876	15,4	11,289
Десна	12126	0,792	0,571	0,341	0,888	8,888	7,359	5,589	9,680	9,680	7,95	5,93	5,93
Сейм	837	0,080	0,080	0,053	0,030	2,90	2,90	2,267	2,155	2,98	2,98	2,32	1,58
Убць	1310	0,132	0,132	0,108	0,084	-	-	-	-	0,132	0,132	0,108	0,084
Снов	5477	0,490	0,490	0,390	0,269	0,264	0,264	0,219	0,195	0,754	0,754	0,609	0,467
Остер	2950	0,123	0,123	0,061	0,016	-	-	-	-	0,123	0,123	0,061	0,016
Трубих	1000	0,058	0,058	0,043	0,027	-	-	-	-	0,058	0,058	0,043	0,027
Удай	5100	0,094	0,094	0,062	0,031	-	-	-	-	0,094	0,094	0,062	0,031
Ромен	700	0,038	0,038	0,028	0,018	-	-	-	-	0,038	0,038	0,028	0,018

За своїм режимом річки області належать до рівнинних, швидкість течії складає 0,1 - 0,3 м/сек. Вони мають змішаний тип живлення, в якому головну роль відіграють талі сніги та дощові води. Особливістю водного режиму, зокрема поліської частини області, є відносно інтенсивне підняття рівня води на початку весни, здебільшого один максимум за весняний період, поступовий спад рівнів і відносно низьке стояння вод протягом літнього сезону з незначним короточасним підняттям після дощів. Весняний максимум води на малих ріках спостерігається найчастіше в березні, а в роки з пізніми зимами на початку або в середині квітня.

Зарегулювання стоку малих річок дає змогу створювати каскади ставків, підвищувати водозабезпеченість лісостепових районів області, раціональніше використовувати бідні с/г угіддя, збільшувати прибутки сільськогосподарських підприємств за рахунок розведення короп, ляща, лина й цінних ставкових риб, водоплавної птиці.

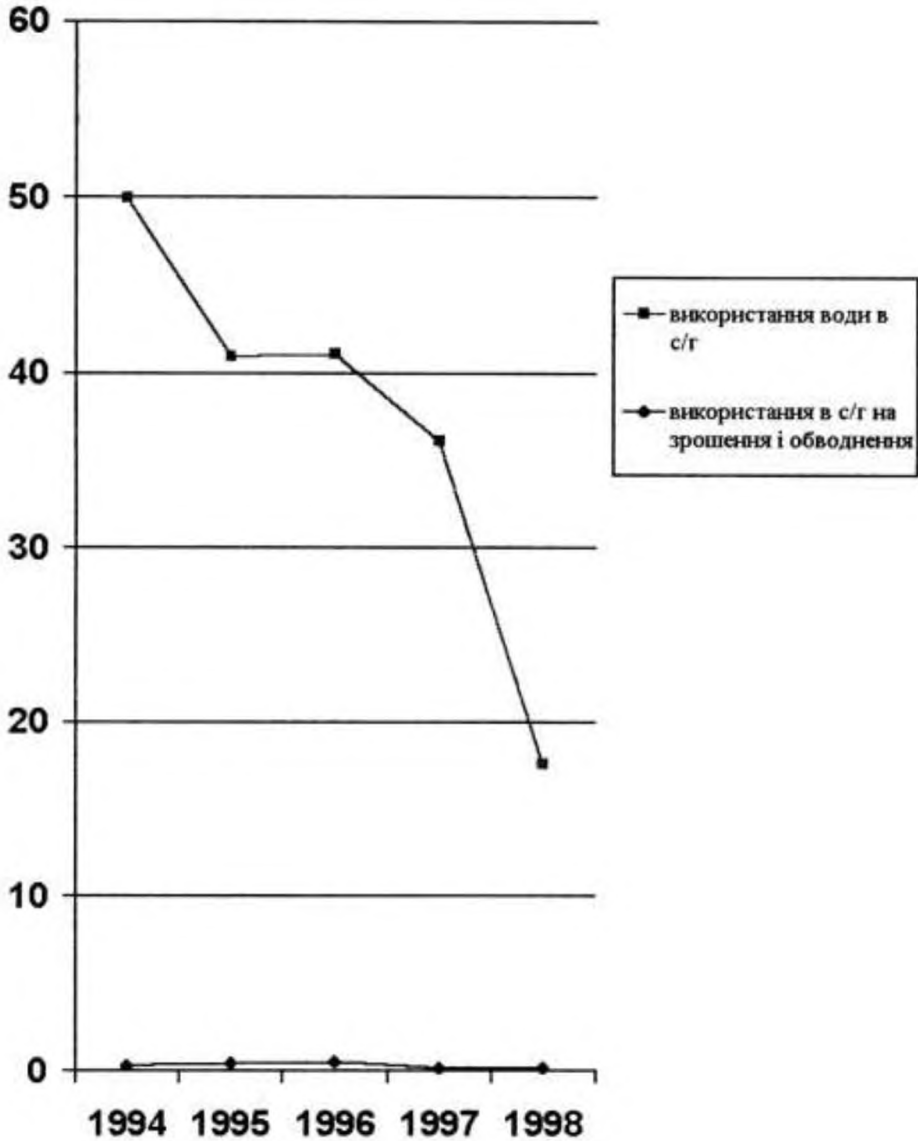
У зв'язку з геологічною будовою, рельєфом, кліматичними умовами і значною лісистістю територія Чернігівщини відзначається значною заболоченістю. В області налічується більше 400 боліт. Загальна їх площа становить 3% території. Особливо заболочена місцевість у поліській частині області, в заплавах Дніпра, Десни та їх притоків. Найбільші з них: Замглай (8334 га), Остерське (1055,8 га), Сновське (9400 га), Паристе (2340 га), Мньове (1745 га).

Великі озера в області відсутні, проте багато дрібних (більше 680), заплавних, стариць. Найбільші з них є Святе, Стибин, Воргав, Грузьке. Озера використовуються для рибальства, водопостачання, розведення водоплавної птиці.

За даними Деснянського басейнового управління, загальне використання води в області становить 159,5 млн. м³, з них на сільськогосподарське водопостачання йде 17,42 млн. м³, або 10,9% від загального обсягу.

Найменування	Забрано води						Використано води									
	З початком літньої пори		З початком осені		Всього		Сниження водостоків		Збільшення		Різниця		Всього			
	1994	1998	1994	1998	1994	1998	1994	1998	1994	1998	1994	1998	1994	1998		
р. Дністер	92,0	69,96	98,00	68,44	190,9	138,4	42,91	14,00	77,61	38,08	1,607	1,42	2,58	1,31	188,1	131
р. Суха	10,68	6,38	27,08	17,87	37,76	24,25	17,73	8,863	5,513	6,087	2,18	2,18	0,13	0,10	33,5	19,50
р. Трубіж	0,17	0,417	2,632	1,242	2,804	1,659	1,863	1,180	0,273	0,181	-	-	0,04	0,02	2,800	1,655
р. Дніпро	18,32	5,74	2,64	1,463	20,96	7,20	20,69	7,007	0,185	0,007	-	-	0,03	0,01	20,98	7,213
Всього по області	122,3	82,56	130,7	89,15	253	171,70	83,37	31,05	83,66	44,14	3,788	3,60	3,89	1,41	246	159,50

Динаміка водоспоживання і водовідведення в сільськогосподарському виробництві виглядає так:

Як бачимо, прослідковується чітка тенденція до зменшення аграрного водокористування, що пояснюється загальним спадом виробництва.

Основним джерелом для забезпечення питних та господарсько-побутових потреб населення є підземні води. Вони становлять частину Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. Їх затверджені запаси складають 0,18 МЗ. Загальна кількість артезіанських свердловин в області - 5048 шт., в тому числі у сільському господарстві - 3945, у промисловості - 1103. Із загальної їх кількості 8% знаходиться у неробочому стані і потребує ремонту або сантехнічного тампонажу.

Забір підземних вод у 1998 році склав 89,1 млн. м³, що менше на 19,3%, ніж в минулому році.

Як бачимо, найбільші витрати води на 1 га сільськогосподарських угідь були у Варвинському, Бобровицькому, Чернігівському районах, найменші - в Ніжинському та Сосницькому.

Щодо витрат води на 1 гривню валової продукції, то тут перед ведуть Новгород-Сіверський, Семенівський, Ріпкинський райони. Найнижчі показники у Корюківському та Носівському.

На жаль, традиційні методи управління привели до того, що водне господарство як країни, так і регіону стало недостатньо контрольованою галуззю, де більшість рішень приймалась без необхідного еколого-економічного обґрунтування. Тому водні ресурси часто використовуються безконтрольно, якість поверхневих та підземних вод погіршується.

В умовах ринкових відносин, коли вода стає товаром і ціна її постійно зростає, безсумнівно, слід приділяти значну увагу раціональному використанню водних ресурсів.

Дослідники по-різному трактують організацію раціонального аграрного водокористування, бо немає з даного питання єдиної точки зору, орієнтованої на системний, економіко-екологічний підхід. Нераціональне, неекономічне використання води викликає негативні екологічні наслідки: заболочення і засолення земель, виснаження водних джерел, порушення екологічної рівноваги.

Джерела та література:

У статті використано матеріали Деснянського басейнового управління та управління статистики.